

“สนใจใคร่รู้”: ตู้ วัตถุ และชีวิตพิพิธภัณฑ์

พรรณราย ไอสภาภิรัตน์

ผู้เขียนเป็นผู้เขียนชมที่ไม่ค่อยจะมีคุณภาพของพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติฯ ความทรงจำจากการเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ฯ เป็นภาพของห้องกว้างขวางเพดานสูง ที่มีตู้จัดแสดงทรงสี่เหลี่ยมลูกบาศก์สูงกว่า 2 เมตร เรียงรายเป็นแกนหลัก รายรอบด้วยตู้จัดแสดง “แบบอื่นๆ” เต็มแนวมผนังของห้องจัดแสดงทั้งสองห้องทั้งหมดนี้ส่งเสียงสะท้อนอื้ออึงถึงจำนวนของวัตถุจัดแสดงที่ทบทวีไปตามจำนวนตู้ สอดคล้องกับข้อมูลที่เป็นความภาคภูมิใจของพิพิธภัณฑ์ฯ ว่ามีวัตถุที่ได้รับการเก็บรักษาไว้กว่า 6,000 ชิ้น แต่ผู้เขียนแทบไม่มีความทรงจำเฉพาะเจาะจงเกี่ยวกับวัตถุหรือกลุ่มวัตถุใดๆ เลย

จนกระทั่งเมื่อเกิดอุทกภัยปลาย พ.ศ. 2554 ผู้เขียนจึงได้เริ่มทำความรู้จักกับตู้จัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ฯ ในมิติที่นอกเหนือไปจากการรับรู้ด้วยสายตา ประสบการณ์ของผู้เขียนเกี่ยวกับเหตุการณ์น้ำท่วมพิพิธภัณฑ์ฯ เชื่อมโยงอยู่กับคุณลักษณะเชิงวัตถุของตู้จัดแสดง ตั้งแต่การที่ทีมงานพิพิธภัณฑ์ฯ ใช้ลำดับของชั้นในตู้จัดแสดงเป็นเกณฑ์อ้างอิงว่าได้มีการเก็บรักษาวัตถุจัดแสดงไว้ที่ระดับใด และคาดการณ์ว่าจะมีวัตถุที่ได้รับความเสียหายมากน้อยแค่ไหน ไปจนถึงการสำรวจความเสียหายเบื้องต้นของพิพิธภัณฑ์ฯ โดยอ้างอิงกับรายการจำแนกวัตถุตามตำแหน่งในตู้จัดแสดง

และการบันทึกภาพตู้จัดแสดงสำหรับใช้เป็นหลักฐานประกอบการประเมินมูลค่าความเสียหาย นับเป็นช่วงเวลาสั้นๆ ที่ผู้เขียนได้เห็นมากกว่าความเป็นตู้ “แบบอื่นๆ” และเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ผู้เขียนเริ่มนึกเชื่อมโยงไปถึงสิ่งที่มักได้รับการอ้างอิงถึงในฐานะต้นแบบของพิพิธภัณฑ์: “cabinets of curiosities”

ตู้เพื่อการจัดแสดง

เมื่อเอ่ยถึง “cabinets of curiosities” โดยทั่วไปมักครอบคลุมถึงชื่อเรียกอื่นๆ อย่างเช่น “cabinets of wonders” หรือในภาษาเยอรมันอย่าง “Wunderkammern” (wonder chambers) และ “Kunst-kammern” (art chambers) ที่สื่อโดยรวมๆ ถึงรูปแบบการจัดแสดงวัตถุที่ได้รับความนิยมในหมู่ชนชั้นปกครอง-ขุนนางชั้นสูงในยุโรปยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) เป็นการรวบรวมเอาวัตถุแปลกตาหลากหลายชนิด อย่างเช่น ชิ้นส่วนตัวอย่างของวัตถุทางธรรมชาติ งานศิลปะ โบราณวัตถุ หรือวัตถุทางประวัติศาสตร์มานำเสนอเพื่อสร้างความตื่นตาตื่นใจให้กับผู้ชม โดยเป็นที่เข้าใจกันว่าพื้นที่ของการจัดแสดงไม่ได้จำกัดเพียงแค่ภายในตู้ แต่มักเป็นห้องที่ผู้ชมสามารถมีปฏิสัมพันธ์กับวัตถุที่ล้อมรอบอยู่ทุกทิศทาง วัตถุเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาลอันน่า “อัศจรรย์” และ

เต็มไปด้วย “ความ(น่า)สนใจใคร่รู้” ที่ผู้ชมสามารถจับต้องได้ มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า คำว่า “cabinet” ใน “cabinets of curiosities” เริ่มมีความหมายที่จำกัดเฉพาะ “ตู้” สำหรับการจัดแสดง เมื่อเข้าสู่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 อันเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่แนวคิดเรื่องการจัดแสดงวัตถุเริ่มเปลี่ยนผ่านไปสู่ความพยายามจัดระบบและแบ่งประเภทเพื่อการวิเคราะห์-สร้างความรู้

สภาพหลังน้ำลดของตู้จัดแสดงใบหนึ่งในพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติฯ (ภาพโดย ศิริพร ศรีสินธุ์โร)

การลดทอนพื้นที่จัดแสดงเหลือเพียงสองมิติ ส่งผลให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ชมกับวัตถุถูกลดทอนเหลือเพียงการจ้องมองผ่านกระจกของตู้จัดแสดง โดยละเลยบางคุณลักษณะของวัตถุที่ไม่สามารถรับรู้ผ่านสายตาได้ (Olalquiaga 2005) ประเด็นดังกล่าวเป็นข้อวิพากษ์สำคัญเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการเรียนรู้ผ่านพิพิธภัณฑ์ “สมัยใหม่” ในสังคมตะวันตก โดยเฉพาะในแง่ที่สัมพันธ์กับความรู้เกี่ยวกับ “ผู้อื่น” คอนสแตนซ์ คลาสเซน (Constance Classen) และ เดวิด

ฮาวส์ (David Howes) เปรียบเทียบให้เห็นว่า การที่ผู้ชมพิพิธภัณฑ์ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 สามารถสัมผัสวัตถุจัดแสดงได้ ทำให้พวกเขามีโอกาสที่จะเข้าใจวัตถุนั้นๆ ในมิติที่แตกต่างไปจากการรับรู้ที่ถูกจำกัดด้วยการมอง (Classen and Howes 2006) นอกจากนี้ คลาสเซน และ ฮาวส์ ยังได้วิพากษ์การจัดประเภทและลำดับคุณค่าเพื่อนำเสนอวัตถุต่อสายตาผู้ชมตามแนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์สมัยใหม่ ว่าเพิกเฉยต่อนัยสำคัญของผัสสะอื่นๆ นอกเหนือไปจากการรับรู้ด้วยสายตาในวัฒนธรรมที่เป็นแหล่งที่มาของ “วัตถุแห่งความสนใจใคร่รู้” จำนวนมหาศาลในโลกตะวันตก ทำให้พิพิธภัณฑ์มีข้อจำกัดในการพัฒนาความรู้-ความเข้าใจเกี่ยวกับวัตถุและผู้คนจากสังคม “อื่นๆ” ยิ่งไปกว่านั้น ในหลายๆ กรณี การจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ยังเป็นเหมือนภาพตัวแทนของอำนาจที่เจ้าอาณานิคมหรือรัฐชาติใช้ในการจัดการ “คนอื่น” ที่ถูกลดทอนให้อยู่ในรูปวัตถุทางวัฒนธรรมอีกด้วย

กระนั้นก็ตาม คลาสเซน และ ฮาวส์ ยอมรับว่าเป็นการยากที่พิพิธภัณฑ์สมัยใหม่จะหลีกเลี่ยงข้อจำกัดของการรับรู้ด้วยสายตาและปัญหาของการสร้างภาพตัวแทนได้อย่างสิ้นเชิง (Classen and Howes 2006: 219) ช่วงชีวิตที่ผ่านมาของพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติฯ เป็นตัวอย่างของความพยายามที่จะหลีกเลี่ยงปัญหาของการนำเสนอภาพตัวแทนแบบเหมารวมทางวัฒนธรรม โดยระมัดระวังที่จะไม่นำเสนอวัตถุในฐานะอื่นๆ นอกเหนือไปจากในฐานะวัตถุเพื่อการค้นคว้าวิจัย แต่อาจไม่ได้ตั้งคำถามกับรูปแบบการจัดแสดงที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการจำแนก-จัดกลุ่มวัตถุเพื่อการรับรู้ทางสายตา พิพิธภัณฑ์ฯ แทบไม่ได้ใช้ประโยชน์จากตู้จัดแสดงนอกเหนือไปจากใช้ตำแหน่งอ้างอิงวัตถุตาม

ทะเบียนหรือเกณฑ์ประมาณความสูง ที่จะมืบทบาทสำคัญเป็นพิเศษก็เฉพาะในห้วงเวลาที่พิพิธภัณฑ์ฯ ไม่ได้ทำหน้าที่หลักในการจัดแสดงเท่านั้น ในแง่หนึ่ง ด้วยจุดยืนเช่นนี้ พิพิธภัณฑ์ฯ จึงแทบไม่เคยประสบกับข้อวิพากษ์เกี่ยวกับการนำเสนอภาพตัวแทนทางวัฒนธรรมแต่ในขณะเดียวกัน ทีมงานพิพิธภัณฑ์ฯ ก็ยังคงต้องตอบคำถามที่ยากยิ่งกว่าอยู่เสมอว่า พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติฯ เป็นพิพิธภัณฑ์เกี่ยวกับอะไร

ในขณะที่โครงสร้างการใช้พื้นที่จัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ฯ ช่วงก่อนอุทกภัย 2554 อาจไม่สนับสนุนให้ผู้เขียนมีประสบการณ์เชื่อมโยงกับวัตถุหรือกลุ่มวัตถุใดๆ เงื่อนไขของการฟื้นฟูพิพิธภัณฑ์ฯ หลังน้ำท่วม กลับเปิดโอกาสให้ผู้เขียนได้เริ่มต้นตื้นตันใจไปกับรูปแบบและรายละเอียดที่หลากหลายของตู้ไม้กรุกระจกขนาดต่างๆ แต่แล้วภายในเพียงช่วงเวลาไม่นาน กลับต้องพบว่าเป้าหมายของการซ่อมแซมตู้ยังคงมุ่งเพียงให้กลับมาใช้บรรจุวัตถุได้เหมือนเดิมเท่านั้น

ความสนใจใคร่รู้นอกตู้จัดแสดง

ผู้เขียนตระหนักดีว่าเป้าหมายสำคัญที่สุดของงานฟื้นฟูพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติฯ คือการนำวัตถุกลับคืนสู่ระบบจัดเก็บและจัดแสดงที่เหมาะสมอย่างไรก็ดี ช่วงชีวิตของวัตถุในพื้นที่จัดเก็บชั่วคราวสำหรับกระบวนการฟื้นฟู ก็เป็นห้วงเวลาที่เปิดกว้างต่อ “ความสนใจใคร่รู้” (curiosities) เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ฯ ด้วยเช่นกัน ดังที่ นิโคลัส โรมัส (Nicholas Thomas) ได้ชี้ให้เห็นนัยสำคัญของ “ความสนใจใคร่รู้” ในกระบวนการที่พิพิธภัณฑ์ฯ ไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่ปฏิบัติ

งานของผู้จัดแสดงวัตถุหรือเป็นวัตถุของการศึกษาเชิงวิพากษ์ หากเป็นแนววิธี (method) ในการเรียนรู้อย่างหนึ่ง (Thomas 2010: 7) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ที่ “ความสนใจใคร่รู้” มีนัยของการ “ค้นพบ” สิ่งที่อยู่นอกเหนือความคาดหมาย อันเป็นประสบการณ์ที่คล้ายคลึงกับ “ความสนใจใคร่รู้” ของผู้สะสมวัตถุ หรือผู้ชม “cabinets of curiosities” ในอดีต

ตู้ใบเดียวกันภายหลังผ่านการซ่อมแซม

โรมัสได้ย้อนกลับไปพิจารณากระบวนการสะสมวัตถุทางชาติพันธุ์ในพิชของอนาโทล ฟอน ฮูเกิล (Anatole von Hügel¹ [1854-1928]) โดยเชื่อมโยงกับข้อเสนอว่าด้วยวัตถุที่โยงยึด (entangled objects) ประสบการณ์ของชนพื้นเมืองและเจ้าอาณานิคมตะวันตกในหมู่เกาะแปซิฟิกช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19-20

¹ ภัณฑารักษ์คนแรก และผู้ครอบครองวัตถุซึ่งต่อมาได้กลายมาเป็นส่วนสำคัญของคลังวัตถุจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์โบราณคดีและมานุษยวิทยา แห่งมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์

(Thomas 1991) และชี้ให้เห็นว่าวัตถุหลากหลายที่ฟอน ฮูเกล รับซื้อจากคนพื้นเมือง บรรจุประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์อันซับซ้อนในห้วงเวลาที่ผู้คนในพิจิตต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงภายใต้อำนาจของเจ้าอาณานิคม บางส่วนของวัตถุเหล่านี้ ได้มาจากการรับซื้อเพื่อส่งเสริมบรรยากาศการค้า โดยที่ไม่ได้อยู่ในความสนใจของเจ้าอาณานิคมชาวยุโรปและแม้แต่ตัวฟอน ฮูเกล เอง แต่กลับมีส่วนช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานและผู้ชมพิพิธภัณฑ์รุ่นหลังได้ย้อนกลับไปทำความเข้าใจชีวิตของคนพื้นเมืองในห้วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านได้อย่างมีมิติมากยิ่งขึ้น (Thomas 2011: 303-305) แน่นอนว่า “ความสนใจใคร่รู้” ของนักสะสมยุคอาณานิคมนั้นเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์อันน่ากระอักกระอ่วน เช่นเดียวกับที่วัตถุจัดแสดงตามพิพิธภัณฑ์ต่างๆ อาจเป็นตัวแทนของความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งที่น่าจดจำและที่อาจไม่ราบรื่นสวยงามนัก แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า “ความสนใจใคร่รู้” เป็นเงื่อนไขสำคัญของกระบวนการที่หลอมรวมความสัมพันธ์ระหว่างผู้สะสม ผู้จัดแสดง วัตถุจัดแสดง และผู้ชมพิพิธภัณฑ์ เข้าด้วยกัน

ข้อมูลจากหนังสือที่ระลึกในพิธีวางศิลาฤกษ์ อาคารพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติเฉลิมพระเกียรติ เมื่อ พ.ศ.2533 ทำให้ผู้เขียนทราบว่า นอกจาก ดร.วินิจ วินิจนัยภาค² จะผู้มอบวัตถุที่เป็นส่วนใหญ่ของวัตถุจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติแล้ว ดร.วินิจ ยังได้ “บริจาคทรัพย์ส่วนตัวอีกเป็นจำนวนมากในการจัดทำตู้...” สำหรับการเปิดพิพิธภัณฑ์ฯ ในปี พ.ศ.2530 ด้วย นับจากนั้นมากกว่าสองทศวรรษ ตู้เหล่านี้มักได้

² ศิษย์เก่า ต.มอก. รุ่น 7 และอดีตรองเลขาธิการ สำนักพระราชวัง ผู้บริจาควัตถุส่วนใหญ่ของคลังวัตถุจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติเฉลิมพระเกียรติ

รับการเรียกขานโดยรวมๆ ว่าเป็นตู้ “(โบราณ) ของ ดร.วินิจ” ในทำนองเดียวกับที่การให้คำตอบเกี่ยวกับวัตถุในพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติฯ มักจะเริ่มต้นโดยคำกล่าวรวมๆ ว่าเป็น “วัตถุสะสมของ ดร.วินิจ” และจบลงด้วยทะเบียนวัตถุที่มอบความเป็นวัตถุเพื่อการศึกษา ค้นคว้าด้วยการจำแนกข้อมูลตามประเภทของวัสดุหรือตามประเภทการใช้งาน³ โดยแทบไม่มีความสนใจเกี่ยวกับช่วงชีวิตของวัตถุและความสัมพันธ์ทางสังคมที่น่าพิศวงของเหล่านี้น่าสู่พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติฯ เท่าใดนัก

ในวันที่อาคารพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติเฉลิมพระเกียรติ ได้ลงหลักปักฐานบนพื้นดินของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต เมื่อกว่าสี่สิบปีก่อนนั้น ดร.วินิจ วินิจนัยภาค ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับ “ความสนใจใคร่รู้” ซึ่งนำมาสู่การสะสมวัตถุที่หลากหลายและความทุ่มเทที่จะนำวัตถุมาจัดแสดงเรื่องราวจากบันทึกนั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการที่หลอมรวมเอาหน้าที่การงาน การเข้าถึงความรู้เกี่ยวกับวัตถุสะสม ความรู้สึกโหยหาอดีตอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคม-เศรษฐกิจต้นพุทธศตวรรษที่ 26 และความผูกพันของผู้สะสมกับสถาบันทางสังคมต่างๆ ที่ฝังรากอยู่ใน “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติเฉลิมพระเกียรติ” ผ่านการสร้างความชอบธรรมในฐานะ “แหล่งรวบรวมมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่า ที่ชาวไทยทุกคนควรภาคภูมิใจกับอัจฉริยภาพของบรรพบุรุษที่มีความคิดสร้างสรรค์ มีความ

³ ได้แก่ 1) ของที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ 2) ความเชื่อ-ศาสนา 3) หัตถกรรมและเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้าน 4) ศิลปะและโบราณวัตถุ 4) วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (ข้อมูลจากหนังสือ ที่ระลึกในพิธีวางศิลาฤกษ์ อาคารพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติเฉลิมพระเกียรติ วันพุธที่ 19 กันยายน พุทธศักราช 2533)

สามารถอันล้ำเลิศในการรักษาเอกราชของชาติบ้านเมืองให้เป็นอิสระอยู่รอดมาได้จนตราบเท่าทุกวันนี้”⁴

วันเวลาดังกล่าวก็ได้ผ่านมากกว่าสี่สิบปีแล้ว ภูมิหลังทางสังคม บรรยากาศทางวิชาการ และบริบททางสังคมวัฒนธรรม ย่อมมีส่วนในความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงไประหว่างผู้จัดแสดง วัตถุและพื้นที่จัดแสดง ตลอดจนผู้ชมของพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติฯ แม้ว่าช่วงเวลาส่วนใหญ่ของทศวรรษที่ผ่านมา พิพิธภัณฑ์ฯ อาจเคยเลือกที่จะมีชีวิตสงบปลอดภัยอยู่ในกรอบเล็กๆ ของการค้นคว้าวิจัย แต่การที่ข่าวของต่างๆ ได้ออกมามีชีวิตนอกตู้จัดแสดงเป็นการชั่วคราว อาจเป็นโอกาสอันดีที่ผู้ที่มีความผูกพันกับพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติฯ จะได้กลับมา “ค้นพบ” และสัมผัสวัตถุนอกกรอบของพื้นที่และระบบการจัดประเภทเพื่อการศึกษา และได้เรียนรู้เรื่องราวใหม่ๆ ที่ต่างไปจากความรับรู้ดั้งเดิม แม้ว่าในหลายๆ กรณีอาจจะเป็นแง่มุมที่ไม่สอดคล้องกับความคาดหวังเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ฯ ของแต่ละคนก็ตาม ความเรียง 25+1 ชิ้นนี้ เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการ “ค้นพบ” และเรียนรู้เกี่ยวกับวัตถุต่างๆ ผ่านประสบการณ์อันหลากหลายของผู้เขียนแต่ละคน ในโยงใยของความสัมพันธ์ทางสังคมนอกตู้จัดแสดง ซึ่ง(ผู้เขียน)หวังว่าจะเป็นส่วนสำคัญของแนววิถีที่จะนำผู้ชมกลับมา “ค้นพบ” พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติฯ เมื่อถึงวันที่วัตถุทั้งหลายจะหวนคืนสู่ตู้จัดแสดงอีกครั้งหนึ่ง

⁴ จาก คำกราบบังคมทูล สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ของอธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติเฉลิมพระเกียรติ วันที่ 29 มีนาคม 2531 ศิษย์พี่ในหนังสือ ที่ระลึกในพิธีวางศิลาฤกษ์ อาคารพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติเฉลิมพระเกียรติ วันพุธที่ 19 กันยายน พุทธศักราช 2533.

เอกสารอ้างอิง

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2533. *ที่ระลึกในพิธีวางศิลาฤกษ์ อาคารพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติเฉลิมพระเกียรติ วันพุธที่ 19 กันยายน พุทธศักราช 2533*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Classen, Constance and David Howes. 2006. "The Museum as Sensescape: western sensibilities and indigenous artifacts", in *Sensible Objects: colonialism, museums and material culture* edited by Elizabeth Edwards, Chris Gosden and Ruth B. Phillips, 199-222. Oxford: Berg.

Olalquiaga, Celeste. 2005. "Object Lesson / Transitional Object." *Cabinet Magazine*. 20 (Winter 2005/06). accessed August 11, 2012. <http://www.cabinetmagazine.org/issues/20/olalquiaga.php>

Thomas, Nicholas. 1991. *Entangled Objects: Exchange, Material Culture, and Colonialism in the Pacific*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Thomas, Nicholas. 2010. "The Museum as Method." *Museum Anthropology* 33(1): 6-10. accessed August 11, 2012. doi: 10.1111/j.1548-1379.2010.01070.x

Thomas, Nicholas. 2011. "Von Hügel's Curiosity: encounter and experiment in the new museum." *Hau: journal of ethnographic theory* 1(1): 299-314. accessed August 11, 2012. <http://www.haujournal.org/index.php/hau/article/view/43/7>